

trīs rakstos detalizēti iepazīstina lasītājus ar holokausta notikumiem un ebreju īpašumu ekspropriāciju Abrenes, Madonas un Ludzas apriņķī.

2007. gada 6. un 7. novembrī Rīgā Kara muzejā notikušās Latvijas Vēsturnieku komisijas organizētās konferences “Baltija Otrajā pasaules karā (1939–1945)” laikā nolasītie Matīsa (*Matthew*) Kotta (Norvēģija) un Sergeja Novikova (Baltkrievija) referāti par holokausta tematiku publicēti sējuma otrajā nodaļā. M. Kotts aplūko saistību starp holokaustu Baltijā un SS plāniem nacistu okupētajā Norvēģijā. Savukārt S. Novikovs sniedz Baltkrievijas un Latvijas holokausta historiogrāfijas salīdzinošo analīzi. Grāmatas trešajā nodaļā ievietotas divas Andrieva Ezergaiļa un Kārļa Kangeras sagatavotās dokumentu publikācijas. A. Ezergailis iepazīstina lasītājus ar Gabriela Civjana (Gunārs Cīrulis, 1923–2002) 1942. gada oktobrī Ženēvā (Šveice) sniegto liecību ASV konsulam par holokaustu Latvijā, bet K. Kangeris – ar ebreju darbaspēka izmantošanu Rīgas geto 1943. gadā.

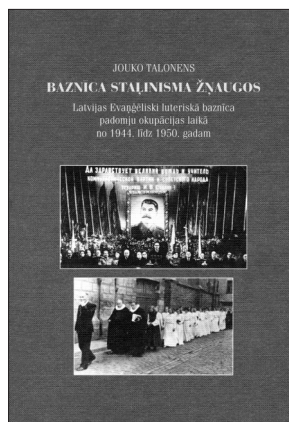
Atsevišķā sadaļā apkopots novadpētnieku veikums. Josifs Ročko apskata holokaustu Daugavpilī un Preiļos, abos rakstos izmantojot gan mutvārdu vēstures materiālus – ebreju traģēdijas aculiecinieku atmiņas, gan arhīvu dokumentus. Divas publikācijas holokausta norisei Jēkabpilī veltījis Uldis Lasmanis, uzskaitot arī visus holokausta laikā nogalinātos un izglābušos ebrejus. Jāatzīmē, ka U. Lasmanis agrākajos Latvijas Vēsturnieku komisijas sējumos veicis apjomīgu darbu, izzinot holokausta gaitu pilnīgi visos Jēkabpils apriņķa pagastos. Grāmatas pēdējā nodaļā ievietots Jāņa Britāna atmiņu vēstījums par ebreju noslepkavošanu Ilūkstes apriņķa Aknīstē un J. Ročko savāktais materiāls par daudzu Latgales ebreju sāpju un ciešanu pilnajām bēgļu gaitām laika posmā no 1941. līdz 1945. gadam Padomju Savienībā, kas viņus atšķirībā no Latvijā palikušajiem tautiešiem izglāba no nāves.

Lai gan holokausta norise Latvijā jau ir daudz pētīta, Latvijas Vēsturnieku komisijas 23. sējums ir vērtīgs pienesums holokausta historiogrāfijā, jo palīdz vēl dziļāk un detalizētāk izprast ebreju iznīcināšanas procesu nacistiskās okupācijas laikā.

Dzintars Ērglis

Talonens J. Baznīca staļinisma žņaugos: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam. – Rīga, 2009. – 332 lpp.

Luterisma mantojuma fonds ir izdevis Helsinku Universitātes Teoloģijas fakultātes baznīcas vēstures profesora Jouko Talonena populārzinātnisku apcerējumu par Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas darbību laikposmā no 1944. līdz 1950. gadam. Darba pamatā ir doktora disertācija, ar kuru kopš 1997. gada varēja iepazīties arī Latvijas lasītājs, jo bibliotēkās bija pieejama J. Talonena mono-grāfija “*Church under the Pressure of Stalinism:*

The development of the status and activities of the Latvian Evangelical-Lutheran church in 1944–1950”

J. Talonenam interese par Latvijas Evaņģēliski luterisko baznīcu (LELB) radās jau 80. gadu vidū, kad viņš pirmo reizi apmeklēja Latviju, bet 1992. gadā viņam bija iespēja iesaistīties projektā par Austrumeiropas baznīcas vēsturi.

Darbs ir iedalīts četrās nodaļās, kurās autors apskata galvenos procesus baznīcas un valsts attiecībās caur Evaņģēliski luteriskās baznīcas vadības prizmu, kas varbūt ierindas lasītājam nedaudz sadrumstalo kopainu par mehānismu, kā padomju režīms pakļāva luterāņu baznīcu.

Pirmajā nodaļā J. Talonens sniedz īsu ieskatu par Evaņģēliski luterisko baznīcu, tās statusu Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados, pirmās padomju okupācijas un vācu okupācijas laikā.

Otrajā nodaļā “Baznīca sava ceļa meklējumos jaunā politiskā un sociālā situācijā (1944. gada jūlijs – 1946. gada februāris)” analizēta situācija 1944. gada otrajā pusē, kad liela daļa mācītāju sakarā ar Sarkanās armijas tuvošanos Rīgai bija spiesta atstāt savas draudzes un doties uz Kurzemi, bet vēlāk emigrēt. Pēc autora aprēķiniem bēgļu gaitās devās ap 55% luterāņu mācītāju (23. lpp.). J. Talonens apraksta, kādās grūtībās atradās LELB, jo tā bija palikusi bez vadības, kura bija spiesta emigrēt uz Rietumiem, kā notika LELB Virsvaldes darbības atjaunošana, kādas grūtības vajadzēja pārvarēt. Arhibīskaps Teodors Grinbergs par savu aizvietošanu pēc tam, kad arī LELB Virsvaldes viceprezidents Edgars Bergs bija atstājis Latviju, nozīmēja Kārli Irbi. Mēs varam gūt plašu ieskatu, kā veidojās K. Irbes attiecības ar no Maskavas atsūtīto reliģisko apvienību dzīves pārraudzītāju Voldemāru Šeškeni, kurš pildīja PSRS Tautas komisāru padomes Reliģijas kultu lietu pilnvarotā Latvijas PSR funkcijas. Autors neizvairās rakstīt arī par tādu sensitīvu jautājumu kā sadarbību ar čekku, par informatoriem/ģeintiem no mācītāju vidus.

Trešajā nodaļā “Baznīcas integrācija padomju sistēmā arhibīskapa Tūra laikā (1946. gada marts – 1948. gada marts)” analizēta arhibīskapa (līdz 1948. gada martam arhibīskapa vietas izpildītāja) Gustava Tūra darbība, viņa pretrunīgā personība un tas, kādu ietekmi tā atstāja uz LELB. 1948. gada martā notika lielas pārmaiņas LELB dzīvē, pēc daudziem gadiem tika sasaukta Sinode, kurā apstiprināta jaunā Baznīcas Satversme atbilstoši padomju režīma prasībām. J. Talonens to novērtē kā “vēl vienu soli Baznīcas asimilācijas procesā padomju sabiedrībā. Baznīca pielāgoja savus noteikumus PSRS likumiem, nosakot savas robežas un iespējas saskaņā ar tā laika juridisko sistēmu. Brīvprātīgi ierobežojot savas garīgās dzīves apjomus” (133. lpp.).

Ceturtajā nodaļā “Baznīcas pakļaušanās staļinisma spiedienam (1948. gada marts – 1950. gada maijs)” autors parāda, ar kādām metodēm padomju režīms turpināja konsekventi realizēt savu politiku attiecībā uz reliģiskajām apvienībām. Galvenās nostādnes, pēc kurām vadījās reliģijas dzīvi uzraugošās institūcijas, bija neatlaidīgi virzīt reliģisko apvienību darbību tā, lai pēc iespējas vairāk sašaurinātu to darbības lauku un ietekmi uz iedzīvotājiem, ierobežotu reliģisko apvienību darbību tikai kulta telpās un tikai reliģiskā kulta piekopus. Neatslābstoši tika veikta reliģisko apvienību un to vadītāju novērošana. Starptautiskie sakari bija atbalstāmi tikai tik

lielā mērā, cik tas bija nepieciešams no Padomju Savienībā propagandētās “pastāvošās reliģijas brīvības” viedokļa. Padomju režīms G. Tūru atzina par piemērotu, lai iesaistītu PSRS organizētajos miera kustības pasākumos, ko arhibīskaps arī labprāt uzņēmās.

Autors, balstoties uz bijušajiem Valsts drošības komitejas materiāliem (krimināllietām), kas tagad atrodas Latvijas Valsts arhīvā, ir apkopojis informāciju par arestētajiem luterāņu mācītājiem, vienlaikus sniedzot arī viņu īsas biogrāfijas.

J. Talonena darbu papildina 34 pielikumi. Tajos lasītājs var atrast to mācītāju sarakstu, kuri palika Latvijā pēc Otrā pasaules kara, uzzināt, kurus mācītājus padomju režīms arestēja no 1944. gada oktobra līdz 1950. gada martam un kāds sods viņiem tika piespriests, var salīdzināt padomju laika un 1938. gada luterisko kazuāliju statistiku, iepazīties ar Latvijas PSR Evaņģēliski luteriskās baznīcas Satversmi u.c. Darbu bagātina fotogrāfijas, kuras autors ir savācis pētniecības braucienos uz ASV, Latviju. Pēc grāmatā ievietotajiem attēliem var spriest, ka arī pašam autoram ir bagātīga fotogrāfiju kolekcija saistībā ar baznīcas dzīvi Latvijā.

Taču jānorāda uz vairākām neprecizitātēm. Daudziem jaunās paaudzes lasītājiem ir vājš priekšstats par padomju režīma institūcijām, tāpēc būtu vēlams lietot to precīzus nosaukumus, piemēram, Voldemārs Šeškens bija PSRS Reliģijas kultu lietu padomes, kas darbojās PSRS Tautas komisāru padomes paspārnē, pilnvarotais Latvijā, bet autors raksta, ka “katrā padomju republikā bija jāveido atsevišķa Reliģisko kultu lietu padome, kurai bija jāsaņem delegāti uz Reliģisko kultu lietu padomi Maskavā” (16. lpp.), dažkārt Šeškens tiek nodēvēts par padomes vadītāju, Kārlis Pugo nebija PSRS Reliģijas kultu lietu padomes direktora vietnieks, savukārt nākamais pilnvarotais Latvijā Jūlijs Restbergs ir nodēvēts par Reliģisko kultu lietu padomes komisāru (190. lpp.). Daudzas neprecizitātes varēja novērst zinātniskais redaktors, piemēram, 19. lpp. runa ir par “Politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrību” (dib. 1947), nevis “Padomju politiskās un zinātniskās propagandas biedrību”, tāpat īsti nevar saprast, kas domāts ar “Kareivīgo ateistu līgu” – vai tā būtu “Karojošo bezdievju biedrība”. Līdzīga problēma ir, autoram rakstot par represīvajām institūcijām. Šajā laika posmā, ja arestēto lietas skatīja Latvijā, tad parasti to darīja LPSR Iekšlietu tautas komisariāta/ministrijas karaspēka Kara tribunāls, nevis padomju kara tribunāls (80. lpp.) vai LPSR Kara tribunāls (84. lpp.). Apsūdzētajiem piemēroja KPFSR (Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas) Kriminālkodeksa pantus, nevis Latvijas PSR (81. lpp.), PSRS (50. lpp.) vai padomju kriminālkodeksa (51. lpp.). Lasītājam var rasties neskaidrības, kas ir domāts ar “ieslodzījumu koncentrācijas nometnē” (203. lpp.), iespējams, autors ar to domā filtrācijas nometni. Tā kā šī grāmata ir izdota 2009. gadā, tad būtu bijis labāk, ja autors, rakstot par 1941. gada jūnija deportācijām, izmantotu jaunākos pētījumus, kuros ir precizēti skaitļi par Latvijas iedzīvotāju zaudējumiem.

Grāmata ir neapšaubāms pienesums Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas un arī Latvijas 20. gadsimta vēstures izpētē.

Rudīte Vīksne